

**ЕПИСТОЛАРНАТА КОМУНИКАЦИЯ КАТО ИЗТОЧНИК НА
ЕЗИКОВ МАТЕРИАЛ ПРИ ЛИНГВОКУЛТУРНО ИЗСЛЕДВАНЕ**

Иво Панчев

Институт за български език, БАН

**EPISTOLARY COMMUNICATION AS A SOURCE OF LANGUAGE
MATERIAL FOR LINGUO-CULTURAL RESEARCH**

Ivo Panchev

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

The main focus of this paper is upon the problem of how to choose linguistic data for a linguo-cultural analysis. Dictionary entries, linguistic corpora, phraseological units, precedent texts, all have long ago been established as reliable sources of (almost, one might say, compulsory) choice to the scholarly researcher. In addition to that, I believe that the content of a linguo-cultural concept could also be recognized in epistolary communication.

Key words: epistolary, linguoculturology, cultural concepts

В материала разглеждам въпроса за избора на адекватен езиков материал за лингвокултурно изследване. Речниковите тълкувания, езиковите корпуси, фразеологичните единици, прецедентните текстове и др. отдавна са признати за добър и дори донякъде задължителен избор на изследователя. В същото време смятам, че съдържанието на един лингвокултурен концепт би могло да се разкрие с по-голяма пълнота, ако потърсим материал и в епистолярната комуникация. Очаквам по-интензивно и по-интимно да се разкрие обемът на отделни концепти, а също и да се конструира една специфична, индивидуална концептосфера на автора на кореспонденцията.

Лингвокултурното изследване (по-нататък само ЛК изследване) е изследване, обединяващо език и култура. В конкретния случай това обединение става през призмата на лингвокултурологията. На лингвокултурологията може да се гледа като на част от етнолингвистиката, посветена на изучаването и описанието на кореспонденцията на езика и културата в синхронното им взаимодействие (Телия 1996: 217). ЛК изследванията на българска почва вече са многобройни, но с

риск да демонстрирам липса на авторска скромност, ще се спра на собствен материал. Опирайки се на него, ще направя връзка с езиковия материал, в по-малка или в по-голяма степен превърнал се в „традиционен“ за ЛК изследванията.

В изследването „Лингвокултурен анализ на концептите „добро“ и „зло“ в българския и руския език“ (Панчев 2010) използвам основно три вида материал: речников, анкетен, корпусен. Етапите на разглеждане на езиковия материал са следните: на първо място – материал, събран от представителни за българския и за руския език тълковни речници. Този материал помага да се определи семантичният обхват на концептите чрез лексикалната и граматическата парадигма, оформена от дериватите им, и чрез разглеждането на тълкуванията на съществителните *добро* и *зло*. Като втори етап от фразеологични речници и сборници с народни умотворения ексцерпирам паремиологичен материал, който помага да се разкрие специфичното семантично „напълване“ на концептите въз основа на сценариите, изведени от български и руски пословици със съществителните *добро* и *зло*. Третият етап е анализ на анкетен материал – отговори на 100 български и 100 руски респонденти на въпросите „Какво според вас е добро?“ и „Какво според вас е зло?“. Анкетите помагат да се очертае съвременният обхват на концептите и особено съдържимото в периферията на концептите на базата на отделни думи – асоциации и цялостни тълкувания на съществителните *добро* и *зло*. Верификация на асоциативните полета, очертани в анкетите, правя в българския асоциативен речник (БАР 2003). Четвърти етап е разглеждането на корпусен материал на българския и руския език, чрез който намирам основните метафори, изграждащи образа на **доброто** и **злото** у българската и руската езикова личност. Анкетният и корпусният материал са своеобразен коректив на интерпретациите върху речников и паремиологичен материал. Това е така поради възможността да се „огледа“ залегналото в речниците и народните умотворения в актуалния поглед на анкетираните и в текстовете от корпусите.

Не съм анализирал материал от други традиционни за ЛК изследванията източници, като прецедентни текстове, фразеология, афористика, поезия и др. Примери за използване на езиков материал от поетичното творчество могат да се намерят например в изследването на С. Г. Воркачов за концепта „щастие“ в руския език (Воркачов 2004). Няма обаче никакъв фиксиран или задължителен набор от видове езикови източници за ЛК изследване. В свое изследване за камъка като част от българската лингвокултура (Панчев 2015) ексцерпи-

рам езиков материал от регистъра на населените места в България – ЕКАТТЕ. Така проследявам как е регистрирано в ойконимите семантичното поле на камъка: *скала, гранит, мрамор* и др. Сега в желанието си да потърся други източници на езиков материал и да докажа тяхната състоятелност или несъстоятелност за ЛК изследванията, се насочвам към текстове от личната кореспонденция.

Написването на писмо (има предвид личното писмо, а не писмо, което е част от бизнес кореспонденция например) е нещо значимо, почти сакрален акт. През продължителен период от древността до Късното средновековие малцина са тези, които разполагат с необходимите познания и са достатъчно материално обезпечени, за да водят кореспонденция. След разцвета на епистоларната комуникация през XVIII – XX век динамичното ежедневие, недостигът на време, а в последните две десетилетия като че ли най-вече тържеството на хиперкраткия жанр на електронното текстово съобщение водят до силен упадък на традиционното общуване чрез писма. Трябва да отбележим и съществената промяна – отпадането на писането с ръка върху хартия и преминаването към „виртуален“ носител. Все пак носителят не променя истината, че „епистоларното общуване подсилва интимността и плътността на контакта“, както пише Л. Стойков. Той продължава: „...Писмата, така или иначе, съхраняват ... също и емоционалност, и различни нюанси на човешките преживявания – обич, скръб, радост, неприязън, мъст и т.н. Всичко това ги прави оригинални, уникални, а понякога и незаменими посредници в междучовешките отношения, тъкмо защото **човешкият** момент е така дълбоко вкоренен“ (Стойков 1995). Когато става дума за съчетание на език и култура, антропоцентричността, или с други думи – поставянето на човека в основата на нещата, е свързващата ос. Това е съществен аргумент да избера епистоларната комуникация за източник на езиков материал в ЛК изследванията. Друг аргумент ми дава разкриването в относително синтезиран вид на погледа на отделния човек, отношението му към социалната среда, към системата: „Епистоларната култура от своя страна представя специфична форма на общуване, която разкрива в голяма степен светогледа на личността и промените, които настъпват в него под влиянието на социалната среда“ (Жикова 2013: 1). Предвид опитите ми да проникна в соцконцептосферата (конкретната тема е „Езикова манипулация в България през периода 1945 – 1989 г.: изграждане на концепта за бъдещето“) за мен е от значение и гледната точка на отделния човек, нейното отражение в езика. Социалистическият период на България е отминал период. Той е регистриран в многобройни кул-

турни „артефакти“ – публикации в пресата, произведения на художествената и научната литература, филми, паметници, учебни програми и прочее. Регистриран е и в епистоларните текстове, те са наследство от миналото, което е част от националната лингвокултура. Писмото, посвещението (дарственият надпис на книга), картичката са средство за общуване. Тези текстове са не само важни исторически документи и подходящи източници за изучаване на дадена епоха, но дават и добър езиков материал за анализ (вж. Силаева 2007).

„Пиша ти дълго, защото нямам време да ти пиша кратко¹“ е една чудесна сентенция, която обаче не може и не бива да се прилага към всички „епистоларни носители“. За да се напише пощенска картичка например (а днес това важи например за SMS съобщението), текстът трябва да бъде лапидарен. Това може да избистри същността на посланието, да накара адресанта да „обстреля“ синтезирано адресата с информация и... емоция. Да, наистина съществуват баналните шаблонни картички от типа „ЧНГ/ЧРД/морето е чудесно и времето слънчево/целувки“, но в търсене на езиков материал няма да се насоча към тях.

Картичката се различава от писмото – тя въздейства с текст и образ. С известна доза хумор може да бъде наречена и предтеча на съвременното мултимедийно общуване: четеш за Бузлуджа, обръщаш картичката – ето го паметника на Бузлуджа. Пощенските картички се изпращат най-често по специален повод, по повод на някакъв празник. А празникът (разбира се, най-вече официалният празник) е концентрат на агитационните и манипулативните техники на властта. Има като че ли едно взаимно зареждане, преход на еуфоричен заряд от частно към държавно/партийно по време на празника.

В текста на личната кореспонденция може да се изследват редица параметри. В лингвокултурен аспект вероятно би било продуктивно преброяването на употребите на определени лексеми – например от асоциативното поле на концепта, който е обект на научен интерес. Ако се търси езиковата реализация на концепта **бъдеще** например и в асоциативния речник е фиксирано, че най-честите асоциации на думата стимул *бъдеще* са *надявам се* 7; *дете* 5; *машина* 4; *млад* 3 (и др. в низходящ ред – вж. БАР 2003, 75), то в епистоларния текст може да се проследи наличието и честотата на употреба на тези лексеми и да се направи съпоставка на „дешифрирането“ на концепта **бъдеще** от конкретен индивид спрямо по-сериозната статистическа база на многото анкетиранни.

¹ Една сентенция, за чието авторство се спори, но е използвана с известни вариации от бележити хора в различни епохи – Цицерон, Блез Паскал, Марк Твен и др.

Текстовете, с които разполагам и част от които ще цитирам по-долу, са послания на възрастен човек към деца и внуци, писани през 60-те – 70-те години на XX век върху пощенски картички и първите страници на книги. Авторът е роден през 90-те години на XIX век в голям български град, има средно образование, убеден комунист. Известни са ми и други биографични данни, които ще спестя, но те така или иначе не са важни за изследването. Важен и несъмнен е принципът на самостоятелното функциониране на текста: веднъж създаден от автора и възприет от читателя (в случая читателят е и изследовател), текстът има собствен живот. Авторът на епистоларните текстове изпитва най-топли чувства към соцдържавата и соцдоктрината. В празничните си обръщения към по-младите той иска да предаде разбиранията си и да „зарази“ с ентузиазма си тези, на които предстои да изградят комунизма. Личната соцконцептосфера на този човек е населена с концепти като **Ленин, борба, щастие, социализъм** и др. Получава се една смес от традиционни патриархални ценности (напр. почитта към родителите) и прогресивни за края на XIX и началото на XX век явления (напр. здравната просвета), която трудно се възприема от новото следвоенно поколение. Това провокира автора към емоционално и на моменти агресивно въздействие върху адресатите чрез словото. Наименованието на текстовете е условно и съответства на реда на ексцерпирането, като номерата от 1 до 5 тук са от периода 1961–1971 г.

В Текст 5² (датиран 18.05.1970 г., на лицевата страна на картичката – цветя) четем: *„Честит празник на българската и славянската писменост и просвета. Кирил и Методий, за радост и щастие на всички славяни по земното полушарие...!!! Бъдете радостни и вие, като четете и се просвещавате от тази писменост при новата обстановка на прогресивната и социалистическа власт, за нови и истински верни кадри на същата!!!“*.

Адресантът не използва думи от фиксираното в асоциативния речник поле на **бъдещето**, но може да се разпознае употребата на *нов (нова обстановка, нови кадри)*, а също така *прогресивен (прогресивна власт)* като носител на идеята за бъдеще. По този начин се изгражда едно по-различно „тяло“ на концепта **бъдеще**, което ще добие плътност в другите обработени до момента текстове. В Текст 1 по-долу намирам синоним на думата *бъдеще*: *най-близко*. На този етап, без да

---

² В ексцерпирания материал са запазени в разумна степен правописът, граматиката и пунктуацията на автора.

познавам добре езика на адресанта, мога само да гадая дали случайно е пропуснал време: *в най-близко време*.

Може да се очаква интензивно използване на думите *радост* и *щастие* (техни производни и членове на семантичните им полета) в празничните поздравления – 3 март, 9 септември, 24 май и др. Това се потвърждава в друг епистоларен текст (Текст 1, датиран 26.04.1961 г., на лицевата страна на картичката – портрет на П. Енев): „*Като ви честитим Първи Май, Пожелаваме да се поздравим в най-близко време с пълната победа на Мирът за целия свят, за още по-радостни и щастливи* (подчертаването – мое, И. П.) *дни в семейството ви и по цялата наша Родина*“. Радостта и щастието отново се свързват с празника, но тук има вече и „боен привкус“: мирът трябва да победи, а победата е следствие от спечелена битка или с други думи... война. Войнствено звучи словосъчетанието *боен празник* в текста „*Честит първи Май – боен празник на труда и единството на работническата класа по света и борба за по-добра заплата и свобода!!!!*“ (Текст 4, датиран 25.04.1971 г., на лицевата страна на картичката – портрет на Вл. Ленин). Любопитно е прагматичното поставяне една до друга на думите *заплата* и *свобода*, като *заплатата* е първа: вероятно адресантът разбира, че финансовата свобода предхожда духовната или най-малкото двете вървят ръка за ръка.

Прави впечатление, че адресантът предпочита сложните изречения, чрез които оформя и мотивира посланията си, като често ги завършва с удивителен знак или група от два до четири знака, вероятно за по-силно въздействие върху адресата: „*Честита да ти бъде 53-а годишнина от Великия Октомври 1917 год., когато Ленин след завръщането си в Русия по нелегален път, казва пророческите си думи в Смолни, двореца на Съветите, пред цен. ком. на РКП (б) – 24 октомври [е] рано, а 26 [е] късно, ето защо революцията да започне [на] 25 октомври или 7 ноември нов стил и ние ще победим!!!!*“ (от Текст 5, датиран 01.11.1970 г., на лицевата страна на картичката – портрет на Фр. Енгелс).

Може да се изследват и други аспекти на епистоларния текст, като се вземе предвид, че личната кореспонденция има няколко функции: контактна, функция на съобщаване, познание, самоизразяване и въздействие. Комуникативната функция е самата същност на създаване на подобни текстове и добива статут на „над-функция“. Функцията на въздействие се наслажда върху контактната, съобщителната, познавателната и самоизразителната, тъй като експресивните средства въздействат както на интелектуалната и волевата, така и на емоционал-

ната сфера на адресата (Силаева 2007). Тук ще отбележа, че въздействието върху адресата е форма на езикова манипулация, особено когато става дума за насаждане на определени ценности. В случаите а) *„Повече умст[в]ено и физическо трудолюбие, повече задълбочена здравна и народна просвета за истинска почит на родители и възрастни“* (от Текст 3, датиран 17.04.1970 г., на лицевата страна на картичката – портрет на Вл. Ленин) и б) *„Бъди преди всичко разумна, предвидлива и скромна девойка с повече почит и уважение към родители и близки, като се вглеждаш по-сериозно в живота“* (от Текст 5, датиран 01.11.1970 г., на лицевата страна на картичката – портрет на Фр. Енгелс) се утвърждава и стимулира възприемането на ценността ‘почит към родители и близки’. От думите на адресанта може да се предположи, че той лично има нужда от по-активно засвидетелстване на подобна почит и съответно смята, че тази ценност не е пунала достатъчно здрав корен у адресата.

Част от посланията звучат странно, на моменти може би неразбираемо и дори смешно от днешна гледна точка: *„На NN, нашата внучка, за рождения ѝ ден предаваме тази книга, за да се вглежда винаги в живота и пие само бистра и филтрирана вода от вековете на човешката разумност и чиста и прогресивна мъдрост“* (Текст 2, датиран 01.04.1967 г., на първа страница на неизвестна книга). Това обаче не компрометира използването на подобни текстове за целите на ЛК изследванията. Времето може да скрие или да изкриви емоцията на автора, да извади на преден план клиширания изказ или високопарните думи, но изследователят търси друг, по-широк и по-различен план, като игнорира ненужното.

В заключение ще отбележа, че всеки източник на материал за ЛК изследване има своите достойнства и недостатъци. Епистолярният текст може и трябва да бъде използван за материал. Изучаването на този вид текст е от значение за очертаването на концептосферата на народа, фиксирането на обхвата ѝ в определени периоди от миналото. Днес писането на писма в класическия им вид се е превърнало в отживелица. Изчезва една уникална употреба на езика или нека да кажем – трансформира се в един пъстър жанр на електронно общуване, който носи своите нови характеристики. Изучаването на епистолярните текстове от миналото в общ езиковедски и по-тесен лингвокултурен план ще става все по-актуално.

ЛИТЕРАТУРА

- БАР 2003:** Балтова, П., Ефтимова, А., Липовска, А., Петрова, Кр. *Български асоциативен речник: прав и обратен*. София: УИ Климент Охридски, 2003.
- Воркачев 2004:** Воркачев, С. Г. *Счастье как лингвокультурный концепт*. Москва: ИТДГК Гнозис, 2004.
- Стойков 1995:** Стойков, Л. *Фирмена култура и комуникация*. 28 октомври 2015 г. <http://www.lstoykov.fashion.bg/lstoykov/book_comunic_2_4.htm>.
- Жикова 2013:** Жикова, Ж. *Епистолярна култура. Кореспонденцията до Райно Попович*. // *Littera et Lingua Series Dissertationes* 2013, № 5, 28 октомври 2015 г. <http://www.slav.uni-sofia.bg/naum/sites/default/files/lili_series_diss_5_2_zhikovazh_0.pdf>.
- Силаева 2007:** Силаева, Н. *Лингвопрагматический анализ экспрессивности эпистолярного текста: на материале английской частной переписки XVIII – XIX вв.* (Автореферат към дисертационен труд). Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat, 28 октомври 2015 г. <<http://www.dissercat.com/content/lingvopragmaticheskii-analiz-ekspressivnosti-epistolnyarnogo-teksta-na-materiale-angliiskoi-c#ixzz3odgg9OLD>>.
- Панчев 2010:** Панчев, И. *Лингвокултурен анализ на концептите „добро“ и „зло“ в българския и руския език*. Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ (ръкопис). София, 2010.
- Панчев 2015:** Панчев, И. *Камъкът в българската лингвокултура*. // *Славянската култура в Европа – история, настояще и бъдеще*. Сборник с материали от Международната научно-практическа „онлайн конференция“. Съст. В. Николова, М. Николова (България), А. Цыганенко (Русия). София: Ун-т по библиотекознание и информационни технологии; Москва: Академия медиа индустрии, 2015, 74 – 78.
- Телия 1996:** Телия, В. Н. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Языки русской культуры, 1996.